

UDK: 322 (497.5) "1941/1945" (049.3)

949.75 "1941/1945" (049.3)

Stručni članak

Primljeno: 29. 10. 2002.

Dugo očekivani odgovor. Uz predstavljanje knjige Jure Krište, Sukob simbola. Politika, vjera i ideologije u NDH

STJEPAN RAZUM

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska

U poznatom knjižnom nizu "Plave biblioteke" Nakladnog zavoda Globus, objavljena je knjiga dr. Jure Krište "Sukob simbola". Prvotno izdanje ove knjige nosilo je naslov "Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska" (1998.). To znači da je pretežit predmet knjige, što nije odmah uočljivo iz naslova novoga izdanja, djelovanje Katoličke crkve za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske.

Knjiga se sastoji od deset poglavlja. Na kraju ovoga prikaza predstaviti ću ih letimično. No, upoznavanje s cjelovitim tekstom i zanimljivim stranicama prepuštam čitateljima. Ovdje želim ponajprije istaknuti važnost i vrijednost ove knjige. To želim učiniti predstavljajući jedan događaj koji se dogodio dvadesetak godina poslije događaja koji su opisani u ovoj knjizi.

Slučaj Falconi

Poznati talijanski protukatolički i protupapinski pisac, Carlo Falconi objavio je 1965. godine knjigu "Šutnja Pija XII.",¹ u kojoj je optužio papu Pija XII. i Katoličku crkvu osobito u Poljskoj i Hrvatskoj, što, navodno, nije ustala u obranu progonjenih za vrijeme drugoga svjetskoga rata. Da bi napisao tu knjigu, Falconi je u srpnju 1964. godine posjetio Zagreb. U Komisiji za vjerska pitanja dali su mu tom prigodom knjige "Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške NDH" (Zagreb, 1952.), "Magnum crimen" Viktora Novaka (Zagreb, 1948.), "Sudjenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima" (Zagreb, 1946.), neke knjige Sime Simića, te neke novine kojima se željela potkrijepiti teza prevođenja pravoslavaca na katoličku vjeru, kao i neki svjetlopiši s takvim sadržajem.

¹ Carlo FALCONI, *Il silenzio di Pio XII, Problemi e documenti*, 22, Sugar Editore, Milano 1965.

² Ive Mihovilović (* Premantura kod Pule, 21. IX. 1905.), novinar. Novinarstvom se počeo baviti 1924, u Trstu, gdje je do 1929. bio urednik "Istarske riječi". Nastavio je kao politički iseljenik u Zagrebu, uređujući tjednik "Istra", te kao suradnik dnevnika "Jugoslavenski Lloyd" i "Novosti". Poslije drugog svjetskog rata redoviti je komentator u "Vjesniku", "Večernjem listu" i drugim novinama u Zagrebu, Beogradu, Splitu i drugdje. *Opća enciklopedija* navodi tri njegova djela: *Trst - etnografski i ekonomski prikaz*

Falconi je proučio predočene knjige i gradivo, ali je kao znanstveni istraživač htio potkrijepiti u tim knjigama iznesene tvrdnje izvornim ispravama. Stoga se pismom od 14. studenoga 1964. obraća tajniku Komisije za vjerska pitanja (Ivanu Laziću) i Ivi Mihoviloviću.² (Zašto novinaru Ivi Mihoviloviću - vidjet ćemo ubrzo!). Ivi Mihovilović upoznao je "druga Lazića" s Falconijevim pismom, 23. studenoga 1964. U svom pismu ističe da prije nego li se dadu isprave na uvid treba riješiti "neka principijelna pitanja".³ Lazić je Falconijevo pismo prosljedio "drugu Antiću" (u MUP-u),⁴ a s njime Mihovilovićevo pismo upućeno njemu, svoj kratki prikaz razvoja događaja oko stavljanja isprava na uvid Falconiju, te mišljenje Senjanovića, Cvrlje⁵ i Mate Radulovića.⁶

U dodatku Mihovilovićevom pismu, netko je iz Komisije za vjerska pitanja sazeo glavne točke što Falconi traži (ili je to možda sam Mihovilović napisao u trećem licu). Među inim, tu piše:

"Carlo Falconi raspolaže s knjigom 'Tajni dokumenti o odnosima ustaške NDH i Vatikana', koja je kod nas izdana 1952. god.

Osim toga, dobio je od Ivi Mihovilovića fotokopije svih onih dokumenata koji su u toj knjizi već objavljeni, ali ništa drugo, jer I. M. nije s ničim drugim ni raspolagao.

Za spomenutu knjigu bili su dokumenti dani od UDB-e točno u onoj formi u kojoj su u knjizi objavljeni, to jest već isječeni u uredu koji ih je dao. I. M. nije nikada originala vidio, nego je dobio spomenute fotokopije i ništa više.

Ne treba naglašavati, da je za one potrebe to odgovaralo i bilo dovoljno, jer je publikacija bila naša, a autor koji nije čak ni potpisan,⁷ nije postavljao pitanje naučnosti. Jedan strani autor koji pretendira na naučnost, a Falconi je takav autor, ne može tako postupati. On bi trebao imati uvid u čitav materijal, odnosno u svaki dokument koji makar djelomično citira tako da čitavog vidi. Pravi hi-

(1946.), *Trst - problem dana* (1951.) i *Talijanska ekspanzionistička politika* (1954.). Mihovilović, Ivi, čl. u: *Opća enciklopedija, 5 L-Nigh*, Zagreb: JLZ, 1979., str. 469.

³ Ivi Mihovilović Laziću, Zagreb, 23. XI. 1964., tipkopijski izvornik s vlastoručnim potpisom, u: HDA, MUP RH, dosje 301.681 (Stepinac), predmet 001-0/50, omotnica 63, str. 7; Nadbiskupski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), Stepinac, mikrofilm br. 9.

⁴ Ivan Lazić Antiću, bez nadnevka, vlastoručno pismo, HDA, MUP RH, dosje 301.681 (Stepinac), predmet 001-0/50, omotnica 63, str. 1. NAZ, Stepinac, mikrofilm br. 9.

⁵ Vjerojatno Vjekoslav Cvrlje (* Vis, 22. III. 1915.), diplomat i politolog. Gimnaziju je završio u Šibeniku, a germanistiku u Beogradu. Članom KPJ postaje 1939. godine. Poslije drugoga svjetskoga rata djeluje u diplomatskoj službi. U razdoblju od 1960. do 1963. generalni je konzul u Milanu, od 1963. do 1966. republički je sekretar za informacije u Izvršnom vijeću Sabora i predsjednik Republičke komisije za odnose s vjerskim zajednicama, a od 1966. do 1971. izaslanik je Saveznog izvršnog vijeća i veleposlanik pri Svetoj Stolici u Vatikanu. Suradivao je u mnogim časopisima i napisao je nekoliko knjiga. In(oslav) B(EŠKE)R, *Cvrlje, Vjekoslav*, čl. u: *Hrvatski biografski leksikon, 2 Bj-C*, Zagreb: JLZ Miroslav Krleža, 1989., str. 782.

⁶ Mato Radulović, podpredsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja.

⁷ Taj nepotpisani autor je očito sam Ivi Mihovilović, koji je u knjizi objavio samo ono što mu je Udba ponudila, a izvornika nikada nije vidio! Dobivene fotokopije je kod sebe zadržao i mogao ih je prosljediti u srpnju 1964. Carlu Falconiju.

storičar ne može od nekog uzeti samo komadić pisma ili dokumenta i vjerovati mu da je to autentično, to jest da nije falsifikat napravljen s nekom namjerom, pogotovo kad se radi o tako delikatnoj materiji. U ovom slučaju je stvar tim ozbiljnija jer se radi o dokumentima koji su pisani mašinom, a mašinom se lako može Rušinoviću ili Lobkowiczu nešto 'podmetnuti', to jest napisati i napraviti fotokopiju, pa objaviti kao djelove njihova pisma. Ništa jednostavnije od toga. Prema tome, jedan naučni historičar mora imati pravo da vidi originalan papir, da može čak i analizirati porijeklo tog papira, da može stručno upoređivati slova mašine, karakter pečata itd. itd. To su naučni propisi koji važe u čitavom naučnom svijetu. On doduše može citirati našu knjigu od 1952. godine, ali može mu netko osporiti vjerodostojnost tu objavljenih dokumenata. Već u našoj knjizi je, zapravo, trebalo biti kazano ono što on sada od nas traži."

Svaka čast zastupanim načelima, ali koja očito nisu bila poštivana ni dotada, a ni kasnije, od službenih jugoslavenskih povjesničara.

Budući da Falconi u svom pismu upozorava da će se morati ograditi od nekih tvrdnji, ako mu ne budu stavljeni na uvid izvornici, navedeni izvjestitelj iz Komisije za vjerska pitanja (ili sam Mihovilović) nastavlja dalje glede toga:

"Ovo 4. pitanje ostavlja dojam 'prijetnje', ali nije ipak tako. Iako C. F. po svoj prilici sumnja da neki djelovi dokumenata nisu do sada davani na uvid svake zato jer ima pasusa koji ne odgovaraju našoj do sada podržavanoj tezi o krivnji crkve i Vatikana, on svejedno ne ide za tim da nama škodi i da uradi nešto protiv naše teze, jer je on tu tezu već dokazivao i branio u ranijim publikacijama, a i inače čitava njegova naučno-historijska djelatnost nosi oštru kritiku na Pija XII., i ne samo s obzirom na Jugoslaviju. Njemu sigurno nije u interesu da se uvjerljivost dokumenata bilo kako oslabi, nego obrnuto. Ali treba uzeti u obzir da je on sigurno najozbiljniji talijanski vaticanista i da u Vatikanu sve što napiše stavljaju na apotekarsku vagu i nastoje da mu nadju slabosti i greške. Čini se da će on ono što je naumio u svakom slučaju objaviti, ali ne bi volio da čini spomenute ograde, da stvar bude sasvim solidna. Pitanje je sada ovo: Naći sve te dokumente i pregledati ih, pa ponovno ustanoviti na kompetentan način može li se čitavu masu nekome pokazati ili ne. Možda je u minulih 12 godina došlo do takvih promjena u našem gledanju i ocjenjivanju stvari, da je danas moguće, što nije bilo moguće ili oportuno ranije. Trebalo bi analizirati svih 7 točaka Falconijevog traženja, pa riješiti za njega povoljno maksimalan broj tih točaka."⁸

Komisija za vjerska pitanja našla se, dakle, u neugodnom položaju. Smije li sve tražene isprave dati na uvid ili ponuditi opet samo neke izabrane. Jedan od gore navedenih davatelja mišljenja, ovdje pod oznakom "1/2 - SŠ" (možda je to Senjanović), o tom pitanju iznio je, 27. studenoga 1964., svoje mišljenje. Među ostalim piše:

"Falconi se je 14. novembra ove godine obratio pismom tajniku Komisije za vjerska pitanja i Ivi Mihoviloviću. On sada želi utvrditi autentičnost dokumenata, koji su mu prigodom boravka u Zagrebu dati. U tom cilju traži da vidi Stepinčev dnevnik, da vidi originalne izvještaje Rušinovića, Lobkowitza i Wurstera ili da mu se pošalju mikrofilmovi onih dokumenata čiji fragmenti su objavljeni u

⁸ Izvjestitelj iz Komisije za vjerska pitanja (ili Ive Mihovilović) opisuje ono što Carlo Falconi traži, tipkopolis na 4 stranice, u: HDA, MUP RH, dosje 301.681 (Stepinac), predmet 001-0/50, omotnica 63, str. 8-11., NAZ, Stepinac, mikrofilm br. 9.

publikacijama koje su mu date. Osim toga, traži da mu se dadu podaci koliko tomova ima Stepinčev dnevnik, i sve druge karakteristike dnevnika, da li je to intimni ili službeni dnevnik, da li je autor sam Stepinac ili je dnevnik pisao njegov tajnik i na koncu, gdje se sada dnevnik čuva, tačno mjesto; ustanova, ured itd. Konačno traži fotokopije iz dnevnika onoga što ga interesira. Falconi tvrdi da mu je to potrebno zbog naučne autentičnosti njegovog djela, jer da je to usvojena naučna praksa.”

Daljnji nastavak je zanimljiv:

“Naša dosadašnja praksa je bila da smo iz ovih dokumenata davali samo fotokopirane dijelove, i to one, koji su išli nama u prilog. Uvid u originalna dokumenta nismo prakticirali. Medjutim, sada ne bi bilo poteškoća da se daje uvid u originalna dokumenta čiji dijelovi su već objavljavani, ali tako ne stoji sa čitavim Stepinčevim dnevnikom. U dnevniku ima dijelova koji govore u prilog pape Pia XII. i samog Stepinca. Tako, na primjer, u Stepinčevom dnevniku, u knjizi IV., na str. 216, pod datumom 11. V. 1941. god. stoji, da je auditor Nuncijature u Beogradu, po povratku iz Rima, posjetio Stepinca i prenio mu ličnu molbu Pia XII. ‘da se zauzme za Srbe, kako ne bi bili odviše gonjeni. Nadbiskup je isporučio Poglavniku želje Sv. Oca i, nakon što je već prije razgovarao da se ublaže mjere protiv Židova i Srba, specijalno je pisao Poglavniku glede strašnog događaja u Glini, gdje je najednom postreljano 260 Srba, bez suda i istrage sa strane ustaša.’ Ovaj podatak u dnevniku govori baš obrnuto od onoga što bi želio Falconi. Medjutim, činjenica je, ipak, da pretežan dio tih dokumenata govore protiv njih.

Falconi ne pozna naš jezik i dnevnik sam ne bi mogao čitati. Prema tome, ovaj podatak bi mu sigurno ostao nepoznat. Medjutim, on bi u svom djelu naveo podatke o tome gdje se dnevnik čuva i, prema tome, gdje se može dobiti uvid u njega. Samim tim otvara mogućnost drugim publicistima da traže uvid u te dokumente. U slučaju da bi se Falconiu dozvolio uvid u dnevnik Stepinca i ostale dokumente, trebalo bi ih pred njim prezentirati sa strane jedne naučne ustanove. Najbolje bi bilo u ime Instituta za izučavanje radničkog pokreta. U tom slučaju trebalo bi se dogovoriti sa direktorom Instituta.

Falconi je vezan ugovornim rokom sa izdavačem i on nema mnogo vremena za studiranje ovih dokumenata. Vjerojatno bi se za sada zadovoljio s onim što mu se pruži. On navodi da bi se mogao zadovoljiti i sa mikrofilmovima onih kompletnih dokumenata čiji fragmenti su dosad objavljavani, odnosno njemu dani. Pored ostalog, navodi i to da bi bio primoran navesti kako mu nije bio dozvoljen uvid u originalne dokumente, ukoliko se ne udovolji njegovoj sadašnjoj želji.

Po svemu sudeći najbolje bi bilo Falconiu poslati mikrofilmove pojedinih dokumenata. Medjutim, ni to nije bez opasnosti, jer se, na primjer, u nekim dokumentima spominje i sadašnji Papa. Negdje se govori da je prijatelj NDH, a u dokumentu Wursterera da to nije. Istina, za Pia XII., koji je za Falconia interesantan, govori se uvijek kao o prijatelju NDH-a i čovjeku koji razumije prilike u Hrvatskoj. Slabost ovih dokumenata je za nas u tome, što se za jedno lice može u istom dokumentu naći podataka koji idu nama u prilog, a ima i suprotnih. Tako se, na primjer, u Rušinovićevom izvještaju kaže za Stepinca, da je pred papom Pion XII. uporno branio NDH-a i opravdavao postupke ustaša, ali se u tom

istom izvještaju kaže i to da je Stepinac zamjerao, istina u blagoj formi, Talijanima zbog držanja u Dalmaciji.”

Izvjestitelj zaključuje:

“Mišljenje je drugova u Republičkoj i Saveznoj komisiji za vjerska pitanja da je Falconijevu djelo korisno za našu zemlju. Misle, da je bolje da on, kao stranac i nezavisan publicista, objavljuje takve stvari, nego da ih objavljujemo mi sami. Medjutim, oni nisu u stanju ocijeniti da li je korisno učiniti presedan i otvoriti mogućnost ostalim publicistima da se koriste tim dokumentima.”⁹

Falconijevu djelo objavljeno je 1965. godine, i poznato je, da je preobilno jednostranostima, i neznanstvenim tumačenjima. Nakon uvida u gornje dileme tadašnje komunističke vlasti, jasno nam je zašto je to tako. Niti su Falconiju ponudili cjelovite isprave, niti su kasniji istraživači mogli doći do njih.

Zašto sam opisao ovaj slučaj koji se dogodio 1964. godine, dakle dva desetljeća poslije onih događaja koje je opisao Jure Krišto u svojoj knjizi? Zato da se vidi kakva smo mi “povjesnička” ili bolje rečeno, pamfletistička i promidžbena djela morali do sada čitati, a bila su predstavljena kao povjesnička djela. Bila su opremljena tobože povijesnim izvorima, a u stvari radilo se o izabranim isječcima tih izvora.

Ovaj Falconijev slučaj osvjetljuje svu jugoslavensko-srpsku povjesnicu u pogledu Katoličke crkve i drugoga svjetskoga rata, osobito u pogledu nadbiskupa bl. Alojzija Stepinca. Ti bezimenni znanstvenici, od kojih je, vidjeli smo, jedan i Ive Mihovilović, postavili su tezu koju su morali dokazati i obraniti. Sve što je bilo u suprotnosti s tom tezom, odbacivali su i zanemarivali. Kada su morali iznijeti neke činjenice koje nisu išle u prilog tezi, tada su te činjenice tumačili svojevrijedno, izvan okolja, izvan povijesnih tijekova i gotovo protiv zdravog razuma.

Krištin pristup događajnici

Knjiga Jure Krište “Sukob simbola” predstavlja potpuni odmak od jugoslavenske službene povjesnice.

Jure Krišto dokazao je na bezbroj primjera u ovoj knjizi, kako su jugoslavensko-srpski povjesničari pristupali izvorima na način kako je to od njih tražila službena politika, a provodena Udbinim servisom. U bezbroj bilježaka na dnu stranice, on upozorava kako je taj i taj autor (npr. Viktor Novak, Vladimir Dedijer, Dragoljub Živojinović, Dejan Lučić i drugi), ovaj odlomak ispustio, na drugom ga mjestu tumačio, umjesto doslovno prepisao, a u cilju prilagodjenog tumačenja, drugi odlomak je opet prepisao od nekog prethodnog autora, a da nije provjerio istinitost i tako dalje. U tim Krištinim zapažanjima otkrivamo nevjerovatan pristup jugoslavensko-srpske povjesnice povijesnim činjenicama. Ti nazivi povjesničari su svojim djelima protuslovlili očitosti. Bili su potpuno nekritički. Oni su bez problema mogli reći: crno je bijelo, a bijelo je crno. Npr. za početno nepovjerenje između Stepinca i Pavelića, nastalo zbog nepoštivanja tuđe mjerodavnosti, Živojinović i Lučić napisat će da je to nepovjerenje bilo samo “usklađivanje odnosa” između njih dvojice (str. 71., bilj. 2).

⁹ Mišljenje izvjestitelja “I/2-SŠ”, od 27. XI. 1964., tipkopis na tri stranice, s naslovom: “Predmet: Carlo Falconi - traži uvid u Stepinčev dnevnik i druge dokumente”, HDA, MUP RH, dosje 301.681 (Stepinac), predmet 001-0/50, omotnica 63, str. 4-6., NAZ, Stepinac, mikrofilm br. 9.

Pristup povijesnim događajima Jure Krišto je sasvim suprotan od pristupa jugoslavensko-srpskih nazovi povjesničara. On nije izbirljiv, nije nekritičan, nije pristran, a što je najvažnije, nije postavio zadanu tezu koju mora braniti poštoto. Jure Krišto, naprotiv, zadao si je predmet koji želi proučiti, a to je djelovanje Katoličke crkve za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, ali i djelovanje drugih ustanova i vjerskih zajednica. Da bi taj predmet proučio potpuno, donosi sve izvore koji ga mogu osvijetliti. On isprave ne izrezuje, i ne bira ih prema zgodnosti. On donosi i one isprave koje mogu biti nezgodne za nekoga kome to ne bismo željeli. On to čini, očito, stoga što zna da nismo mi pozvani mijenjati ono što se nekada dogodilo. Mi smo pozvani to samo proučiti, osvijetliti i koliko je moguće razumjeti. A moguće je razumjeti kada spoznamo sve važnije činbenike, isprave, te povijesni tijek u kojem su se određeni događaji zbili. S takvim je stavom Jure Krišto pristupio opisivanju onih, rekli bismo, najtežih pitanja iz naše nedavne prošlosti, a to je pitanje vjerskih prijelaza u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. S takvim pristupom opisao je pojedine osobe (npr. svećenike koji su se angažirali u dnevnoj politici) koje su svojim djelovanjem zbudile svoje suvremenike, a zbunjuju još uvijek one koji njima ne pristupaju na način kako je to učinio Jure Krišto. Za jugoslavensko-srpske povjesničare takve su osobe dokaz da je Katolička crkva surađivala s ustaškim režimom u sprovođenju nečasnih djela. Za Juru Krišto, takve su osobe samo tragični pojedinci iz naše zajedničke povijesti, koji su zbog svojih obiteljskih, mjesnih ili nekih posebnih razloga istupili iz kolosjeka zajedničkoga hoda zajednice kojoj su pripadali.

Jure Krišto ne nastupa, dakle, obranaški, apologetski. No, isto tako, ne napada one koji su do sada zloupotrebljavali povijesnu znanost za postignuće svojih neznanstvenih ciljeva. Pored toga što iznosi cjeloviti povijesni izvor, on dostojanstveno, pa čak i s poštovanjem prema onome koji nije činio tako, iznosi na koji je način neki, bilo koji, jugoslavensko-srpski povjesničar predstavio isti izvor, i u čemu je razlika. Umjesto napada, on ukazuje na razliku i prepušta čitatelju da shvati neznanstvenost i pogubnost za istinu i za suživot navedenih pamfletističkih djela.

Želim naglasiti: knjiga Jure Krišto nije raspra ili polemika sa navedenim jugoslavensko-srpskim povjesničarima. Njegov dijalog s njima sveden je samo na bilješke na dnu stranica. Sam tekst, međutim, je iznošenje događaja na temelju onodobnih izvora. Jure Krišto dijalogizira, da tako kažem, s izvorima, a ne s njihovim kasnijim zloupotrebljivačima.

Sadržaj knjige

Knjiga je podijeljena u deset poglavlja. U prvom poglavlju, autor opisuje na koji je način uspostavljena Nezavisna Država Hrvatska (str. 13.-67.). Kod toga ga posebno zanima stav vodstva Katoličke crkve, kako u Vatikanu, tako i u Hrvatskoj, prema toj novoj činjenici. Katolička crkva u Hrvata, kao i većina naroda u kojoj djeluje prihvaća svoju vlastitu državu, no ona nije mogla biti priznata od strane Vatikana za vrijeme ratnih događanja, premda su se hrvatski biskupi u početku za to založili. Već u prvom poglavlju, autor daje vrlo dobru psihološku sliku poglavnika dr. Ante Pavelića, kao čovjeka bez čvrstih duhovnih odrednica. On simpatizira ali ujedno i koleba između muslimanstva, pravoslavlja i katolištva! Naime, za njega je pripadnost vjerskoj zajednici bila samo sredstvo kako bi dosegao cilj, a to je Hrvatska država.

U drugom poglavlju opisuje odnos katoličkih biskupa prema državnoj vlasti (str. 69.-113.). Taj odnos prati tijekom prve tri ratne godine. Taj odnos možemo sažeti u četiri riječi: oduševljenje, poteškoće, zaoštavanje odnosa, rasplet.

U trećem poglavlju nije izravno riječ o Katoličkoj crkvi, jer tu piše o pravoslavnom stanovništvu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (str. 115.-166.). No, i tu ima puno govora o Katoličkoj crkvi, osobito kada je riječ o zauzimanju za pravoslavne Srbe. Svakako želim istaknuti vrlo dobar uvod u ovo poglavlje, gdje je autor s malo riječi vrlo dobro ocrtao bit problematičnih odnosa Hrvata i Srba, a koji svoje korijene vuku iz prethodnih stoljeća. Za razliku od srpskih povjesničara koji često optužuju bez ikakvih čimjenica, Jure Krišto u ovome je poglavlju mjestimično i brojačno dokazao da su Srbi prvi počinili zločine, i prije uspostave NDH-a, kao i nakon njene uspostave. No, tim dokazima ne želi opravdati loš odgovor hrvatskih vlasti, koji se očituje u lošim zakonskim odredbama, te u još lošijem njihovom provođenju. Na svoje postavljeno pitanje "Tko je prvi počeo?", nije dao konačni odgovor, ali daje obrise toga odgovora. On naime, leži u dubljoj prošlosti (u velikosrpskoj politici).

Cijelo veliko četvrto poglavlje posvećeno je vjerskim prijelazima u NDH-u (str. 167.-244.). Govor o tome započinje *Zakonskom odredbom o prijelazu s jedne vjere u drugu*, od 3. svibnja 1941. Želim ovdje naglasiti, a što autor nije, čini mi se, dovoljno naglasio, da se s ovom odredbom nije ciljalo (premda zasigurno također i to) samo na buduće prijelaze (iz pravoslavlja na katolicizam ili u koju drugu vjersku zajednicu), već se tom odredbom željelo spriječiti prelaženje koje se do tada događalo, iz katolicizma na pravoslavlje. No, ovo je jedno od bolnih točaka suživanja na ovim našim hrvatskim prostorima. Raščlanjujući donesene zakonske odredbe i djelovanje Katoličke crkve, Jure Krišto je jasno pokazao da je do poteškoća došlo zbog presizanja na tuđe injerodavno područje; državne vlasti mijčale su se u crkvena pitanja.

Vjerski prijelazi bili su i ostat će složeno pitanje. Autor je donio sva važna svjedočanstva o tom pitanju. Opisao je okolnosti. Istaknuo je izbjirljivost srpskih povjesnika u opisivanju tog pitanja. Svojim je tekstom dao, za danas, zadovoljavajući odgovor. No, preostaje još mnogo istraživanja oko predratnih i ratnih prijelaza kako bismo dobili, nadamo se, jednom i konačni odgovor.

U petom poglavlju naći ćemo koristan pregled nastanka i kratkoga djelovanja Hrvatske pravoslavne crkve (str. 245.-262.).

Čitateljima će biti zanimljiv, vjerujem i zbog danas nametnute teme, govor o Židovima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (str. 263.-322.). Autor opisuje okolje i suvremena događanja na širem europskom prostoru. Tek unutar tog okvira može se razumjeti sve ono što se dogodilo unutar NDH-a. I u tom je poglavlju puno prostora posvećeno Katoličkoj crkvi, osobito bl. Alojziju Stepincu i njegovom zauzimanju za Židove. Krišto se ne usteže istaknuti Stepinčevu ograničenost u prosuđivanju državne politike prema Židovima, u prvoj polovici 1941. godine, ali ističe da je već u istoj godini napredovao i odlučnije nastupao. Naime, postoji nekoliko Stepinčevih pisama u kojima se on doduše zauzima za Židove, ali osjećamo kao da to nije bilo punim srcem, da su tu postojale neke ograde, ili neka nasljedna koja su ga uvjetovala, a mi bismo danas željeli da je to zauzimanje bilo potpuno i neuvjetovano ičim. Vrijednost ove knjige je u tome, što se njezin autor nije zaustavio na pojedinom svjedočanstvu i onda ga apstolutizirao, već naprotiv, on promatra dinamiku, iznosi razvoj događaja i osoba, te

pojedina svjedočanstva smješta u prevladavajući pravac događanja i razvoja pojedine osobe. Stepinac je u pogledu stava prema Židovima napredovao od čovjeka koji je bio opterećen sviješću nepravda koje su učinili neki Židovi u pretходnom vremenu, do čovjeka koji se hrabro i pod cijenu života zauzimao za Židove, načelno i pojedinačno. U takvom pozitivnom razvoju možemo danas otkriti njegovu svetost.

Vjerujem da će mnogi čitatelji dobiti novo svjetlo o Bosni i Hercegovini, te o muslimanima kada pročitaju poglavlje o bosansko-hercegovačkim muslimanima u NDH-u (str. 323.-335.). Tada će biti jasnije i to koliko su Hrvati, a koliko muslimani odgovorni za neka djela za koja ne bismo željeli da su se na prostoru BiH-a dogodila.

O političkim problemima Nezavisne Države Hrvatske možemo čitati u mnogim dosadašnjim knjigama. No, Jure Krišto pristupa tom pitanju u svom osmom poglavlju, na temelju crkvenih izvora (str. 337.-391.), što dosadašnja povjesnica uglavnom nije činila. U tome je i doprinos ovoga poglavlja.

Prije zaključka, posebno je poglavlje posvećeno propasti Nezavisne Države Hrvatske (str. 393.-412.). Iako je propala država, nije propala ideja hrvatske suverenosti.

U zaključku (str. 415.-422.), pisac je sažeto iznio sva pitanja i sve poteškoće koje su se javile unutar Nezavisne Države Hrvatske, te odnos Katoličke crkve prema pojedinom pitanju. Ovaj zaključak dan je ujedno kao sažetak na engleskom jeziku (str. 423.-431.).

Knjiga je opremljena popisom izabrane bibliografije (str. 433-445), te kazalom imena (str. 447.-460.).

Prikazavši sadržaj knjige, želim na kraju ukazati da odabrani naslov knjige nije najbolje rješenje. Naslov prvotnog izdanja "Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska" više je odgovarao sadržaju, nego li naslov "Sukob simbola". Naime, "simbol" (symbolon, simbol, znak, znamen) jest pozitivna odrednica neke stvarnosti. Pa i onda kada je stvarnost loša, njen simbol predstavlja neki željeni odmak od te loše stvarnosti kako bi se i ona doživjela u ljepšem svjetlu. Jasno je da simboli, kao izvedenice iz neke stvarnosti, ne mogu ni stvarno ni u prenesenom smislu biti u sukobu. U sukobu se nalaze ljudi, i to gotovo uvijek zbog sasvim očitih razloga: zbog vlasti i novca. Oni koji izazivaju sukobe, zapravo ne cijene simbole. Naslovljujući knjigu "Sukob simbola" ulazi se u opasnost da se "simbolu" nametne opterećujuće značenje, a još više, da se ocrni sveukupna stvarnost koju neki simbol predstavlja. Budući da je autor cijelom svojom knjigom išao zapravo za otkrivanjem stvarnih uzroka sukoba, i kod toga je potpuno izbjegavao paušalno i olako ocrnjivanje bilo koje skupine ljudi ili bilo koje ustanove, nije jasno zašto je naslovio - ako je to njegov izbor - svoju izvrsnu knjigu naslovom koji ne odgovara sadržaju.

Zaključak

Premda to nije negdje zapisano, usudio bih se reći da knjiga Jure Krište "Sukob simbola", ima dva cilja. Zapravo, postigla je dva cilja: prvo, osvijetlila je zamršena događanja u Hrvatskoj za vrijeme drugoga svjetskoga rata, te udio i ulogu tadašnjih ustanova, državnih i crkvenih, u tim događanjima, tj. ponajprije

udio Katoličke crkve u Hrvata, a onda Srpske pravoslavne crkve, Židovske zajednice i Muslimanske zajednice. Polazište svega opisa je Katolička crkva i njezin odnos prema državnim vlastima i drugim ustanovama; drugi cilj postigla je u tome što je ispravila jugoslavensko-srpsku povjesnicu o tim istim događajima i ustanovama.

Ova knjiga je dostojan odgovor na sva ona višedesetljetna optuživanja Hrvatske, Hrvata i Katoličke crkve za stvarna i navodna stradanja Srba, Židova i drugih u Hrvatskoj. Ovakav smo odgovor dugo čekali. Pravi odgovori i dolaze nakon dogotrajnog i temeljitog rada. No, neka ovaj odgovor ne ostane samo na spoznanjoj razini. Bilo bi dobro da se utjelovi u životni stav.

Zato, za sva zla koja su tijekom drugoga svjetskoga rata prouzročili članovi bilo koje zajednice, koje su opisane u ovoj knjizi, ponajprije članovi Katoličke crkve, neka se njihovi današnji nasljednici pokaju za njih, kao što su to već učinili papa Ivan Pavao II., nadbiskup Josip Bozanić, hrvatski franjevački poglavari i drugi, jer će se tada moći i ponositi svime onime što su u ime vjere i čovjekoljublja učinili, a toga je bilo puno, neki drugi članovi te iste zajednice u korist potrebnima.